

เทศน์เช้า วันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๕๘

พระอาจารย์สงบ มนฺตฺสฺนฺโต

ณ วัดป่าสันติพุทธาราม (วัดป่าเขาแดงใหญ่) ต.หนองกวาง อ.โพธาราม จ.ราชบุรี

ตั้งใจฟังธรรม พุคทุกวัน พุคทุกวันเพื่อเน้นย้ำนะ เน้นย้ำเข้าไปในหัวใจของเรา เน้นย้ำเข้าไปในหัวใจของเรา มันมีค่าที่สุด มันมีค่าที่สุด เวลาหลวงปู่มันท่านพูด จิตนี้เป็นได้หลากหลายนัก มันเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏะ แล้วมันมาเกิดเป็นเราๆ เกิดเป็นเรามันมีสติมีสัมปชัญญะ แล้วเกิดมาพบพระพุทธศาสนา

ในธรรมวินัยขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทุกข้อเลยนะ เวลาท่านบัญญัติวินัย กำราบไอ้คนหน้าด้าน ไอ้คนหน้าด้าน กดมันไว้ คนไหนที่ทำคุณงามความดีควรส่งเสริมเขา พุคตามความเป็นจริง ดีก็คือดี ชั่วก็คือชั่ว แต่สังคมรับอย่างนั้นไม่ได้ เวลาคนดีขึ้นมา เวลาใครดีขึ้นมา เวลาพูดนี้หัวเดียวกระเทียมลีบ ไอ้คนใจถึงใจใหญ่ ใจถึงฟังได้ คนนบนอบบูชา แล้วไอ้ใจถึงฟังได้มันฟังได้จริงหรือเปล่า

มันฟังได้ๆ มันก็ช่วยกันชั่วคราวชั่วคราวเท่านั้นนะ แต่เวลาเราทำสิ่งใดแล้วมันฝังอยู่ในใจ เรานะ ความดีความชั่วเรารู้ของเราได้ ถ้าเรารู้ของเราได้ ความรู้ สัจธรรมอันนี้ แต่จิตใจของคนมันอ่อนแอ เวลาจิตใจคนอ่อนแอนะ สิ่งใดที่มันฟังได้เฉพาะหน้า มันเอาสิ่งนั้นนะ แล้วสิ่งนั้นทำ แล้วมันก็ฝังใจเราไปทั้งนั้นนะ

กรรมจำแนกสัตว์ให้เกิดต่างๆ กัน สิ่งที่เราเกิดมา จิตนิสัยของเรา สิ่งที่เป็นความคิด ปัญญา ทุกคนก็อยากให้เราปัญญาเฉลียวฉลาดทั้งนั้นนะ ปัญญาเฉลียวฉลาดมันเกิดมาจากไหนละ ปัญญาเฉลียวฉลาดเกิดมาจากสิ่งที่เราคาดไม่ถึงเลย การนั่งสมาธิภาวนาทำให้เกิดปัญญา ปัญญามันจะเกิดได้ เกิดจากความสงบระงับ

ไอ้เราก็อปัญญาจะเกิดได้จากการตรึกการคิดของเรา การจินตนาการของเรา สิ่งนั้นมันเป็นโลกีย์ปัญญา มันเป็นสัญชาตญาณ เราไม่ต้องคิดมันก็ฟูขึ้นมาในใจอยู่แล้ว แต่เราจะทำอย่างไรให้มันสงบได้นั้นนะ เราทำอย่างไรจะให้จิตมันสงบได้ เราทำอย่างไรให้จิตมันปล่อยวางได้ นั่นละคือปัญญา ปัญญาอรอบรู้ในกองสังขาร สังขารคือความคิด ความปรุง ความแต่งใจ

ปัญญามันจะเกิดได้จากการนั่งสมาธิภาวนานี้ ถ้าปัญญามันเกิดจากตรงนี้ สังขารอันนี้ แต่เรามองข้ามกันไปไง มองข้ามแต่สิ่งภายนอกๆ เห็นไหม

มาตรฐาน เวลาทำอะไรเขามีมาตรฐานของเขา ชุมชนไหน มาตรฐานของเขา มันเป็นวัฒนธรรมประเพณี เวลามาตรฐานของเขา แต่เราไม่เคยอยู่ในวัฒนธรรมของเขา เราเข้าไป เราเข้าใจเขาไม่ได้เลย แล้วไปทำอะไรทำเป็นๆ อย่างนั้นนะ วัฒนธรรมข้ามชาติ คนละชนชาติ วัฒนธรรมแตกต่างกัน แม้แต่ชุมชนมันก็แตกต่างกันแล้ว นี่พูดถึงวัฒนธรรมนะ

แต่เวลามาตรฐานของเราๆ เวลาเราเป็นมนุษย์ เราเกิดมาเป็นมนุษย์ เกิดมาพบพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาสอนเรื่องศีล สมาธิ ปัญญา แล้วมาตรฐานมันอยู่ที่ไหนล่ะ มาตรฐานของศีล ศีลคือความปกติของใจ ถ้าใจมันปกติขึ้นมานะ มาตรฐานของสมาธิ มาตรฐานของปัญญา แล้วมาตรฐานมันอยู่ที่ไหนล่ะ

เวลามาตรฐานของมัน คุณค่าของเงิน ค่าของเงินนะ ๑ บาท คือ ๑ บาท ธนาคารชาติเขาให้ค่าเงิน ๑ บาท แต่ ๑ บาทนี้ไปอยู่ของเศรษฐี แหม! มันมีค่ามากนะ ไอ้ ๑ บาทมาอยู่กับยาก มันไม่มีค่าเลยหรือ ทำไมคนถูกเหยียดหยามขนาดนั้น ไอ้บาทเดียวเหมือนกัน แต่มันอยู่ที่ใครถือ ไปอยู่ที่คนมั่งมีศรีสุข คนที่มียศถาบรรดาศักดิ์ โอ้โฮ! บาทนี้มันใหญ่มาก เหยียบย่ำเขาไปหมดเลย ไอ้บาทของเรา ไอ้บาทยาก บาทของเรามันไม่มีค่าเลยหรือ นี่มาตรฐานไง มาตรฐานมันอยู่ที่วัฒนธรรม อยู่ที่สังคมที่เขายอมรับ แต่จริงๆ ค่าของมันก็คือบาทหนึ่งนั่นแหละ บาทหนึ่งก็คือบาทหนึ่ง

ค่าของเรามาประพาศปฏิบัติกัน ค่าของสมาธิ พอสมาธิขึ้นมา ค่าของมันมีมาตรฐานของมัน ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปปนาสมาธิ แต่เราทำกัน มาตรฐานมันอยู่ที่ไหนล่ะ มาตรฐานของมัน คุณค่า ครูบาอาจารย์ของเราเวลาท่านทำความจริง คุณหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่เสาร์นี้สำคัญมาก สำคัญเวลาครูบาอาจารย์ท่านถามว่า “หลวงปู่เสาร์ทำไมไม่อบรมบ่มเพาะลูกศิษย์ล่ะ”

“ทำให้มันคุ้มมันยังไม่เอาเลย ทำให้มันคุ้ม ทำให้มันคุ้มมันยังไม่เอา แล้วไปสอนอะไรมัน ไปจ้ำจี้จ้ำไชมัน นี่ทำให้มันคุ้มๆ”

มาตรฐานในใจหลวงปู่เสาร์มันมั่นคงอยู่แล้ว ถ้า “ทำให้คุ้มๆ” เพราะท่านมีหลักของท่านไง “ทำให้คุ้ม” ท่านอยู่ในหลักของท่าน แล้วทำให้มันคุ้มมันยังไม่เอา แล้วเราไปสั่งสอนๆ เห็นไหม

ออกแล้ว “ถ้าเอียง เข้าข้างนั้น เข้าข้างนี้” นี้ออกไปแล้ว นี่ไง มาตรฐานของใครล่ะ มาตรฐานของใคร

ถ้ามาตรฐานความจริง ถ้าเป็นสมาธิมันเป็นสมาธิจริงๆ ถ้าเป็นสมาธิแล้วมันตั้งมั่นของมัน พอตั่งมั่น สมาธิก็คือสมาธิ คุณติ ว่าสติก็คือสติ สมาธิก็คือสมาธิ มันไม่ใช่ปัญญา แต่ปัญญามันมีแง่มุมของมัน เวลาเกิดสมาธิแล้วมันเกิดความรู้ความเห็น มันเกิดถูกคิดขึ้นมา สะดุดใจ นั่นล่ะปัญญา

สมาธิก็คือสมาธิ แต่มันฐานของสมาธิ สมาธิที่มันปลอดโปร่ง มันโล่งโล่งของมัน เวลา มันเกิดปัญญา ปัญญาอย่างนั้นมันเป็นภาวนามยปัญญา ปัญญาอย่างนั้นเกิดจากสังขารม ไม่ใช่ปัญญาของเรา ปัญญาของเรานี้สัญญาทั้งนั้นนะ จำเขามา เทียบเคียงมา แล้วก็คัดการณไป มัน เป็นอดีตอนาคตทั้งนั้นนะ แล้วก็ “ทำไมมันไม่เป็นอย่างนั้นๆ”...มาตรฐานของใคร

พระอรหันต์สมัยพุทธกาล มีพระอุบาลี พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ ต่างคนต่างโต้แย้งกันว่าความชำนาญของตนสำคัญที่สุด พระอุบาลีก็บอกว่าวินัยสำคัญที่สุด พระสารีบุตรบอกปัญญาสำคัญที่สุด พระโมคคัลลานะบอกว่าฤทธิ์สำคัญที่สุด แล้วมีอีก ๒ องค์ แล้วเวลาสุดท้ายแล้วตกลงกันไม่ได้ ไปถามองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ให้องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นผู้ตัดสิน

“อัสวักขยญาณสำคัญที่สุด” อัสวักขยญาณคือทำให้บุคคลผู้นั้นเป็นพระอรหันต์ คือมรรคญาณ คือสังขารมอันนั้น มาตรฐานอันนั้นมีอันเดียว ทำให้เป็นพระอรหันต์ทั้งหมด แล้วพระอรหันต์ก็ยังบอกว่าความชำนาญของตนมันเป็นความสำคัญ แต่มาตรฐานอันนั้นไง

ฉะนั้น เวลาเราจะประพฤติปฏิบัติ มาตรฐานของเรา ศีล สมาธิ ปัญญา มันมาตรฐานของใคร ถ้ามาตรฐานของครูบาอาจารย์เรา มาตรฐานครูบาอาจารย์ คุณติ หลวงตาท่านพูดประจำ เวลาเป็นลูกศิษย์ของท่านด้วยภูมิธรรม เจอแล้วนั่งเฉยๆ ท่านเห็นหน้าก็ เออ! ลูกศิษย์เรามา

ไอ้พวกเหล่านั้นนะ แหกกันไป แหกกันนะ มาตรฐานของใคร จะเอาโลกเป็นใหญ่ใช่ไหม เอม สักคมเป็นใหญ่ใช่ไหม แต่ถ้ามันเป็นความจริง มาตรฐานอันนั้น สบตามันก็รู้แล้ว มันสบตามันก็รู้แล้วพวกใคร จิตใจมันสงบนิ่งไหม มันเป็นความจริงไหม ถ้าเป็นความจริงมันเป็นแบบนั้น แล้วชาวซึ่งมาก ชาวซึ่งตรงไหน ชาวซึ่งตรงเวลาหลวงตาท่านตรัสรู้แน่ ท่านบรรลุมรรค กราบแล้ว

กราบเล่าๆ มันซาบซึ่งอันนั้นนะ เวลามันซาบซึ่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าปรินิพพานมา ๒,๐๐๐ กว่าปีนะ เวลาใครประพาศปฏิบัติเข้าไปถึงจุดนั้นนะ มันมหัศจรรย์ มันมหัศจรรย์ตั้งแต่เริ่มต้น มหัศจรรย์ตั้งแต่ปุถุชน กัลยาณปุถุชน แม้แต่ปุถุชน กัลยาณปุถุชนเรายังแบ่งไม่ออกเลย

ปุถุชนคนหนา ลุ่มๆ ดอนๆ เดี่ยวดีเดี่ยวเลว เดี่ยวเจริญแล้วเสื่อม เสื่อมแล้วเจริญอยู่อย่างนั้นนะ

กัลยาณปุถุชนคนที่ กัลยาณปุถุชนคือเขารอบรู้ในรูป รส กลิ่น เสียง เป็นบ่วงของมาร เป็นพวงดอกไม้แห่งมาร รูป รส กลิ่น เสียง มันไปทำให้หัวใจนี้มันฟู หัวใจนี้มันโดนกดดัน เพราะมันเป็นบ่วงของมาร บ่วงคือมันรัดคอ

เป็นพวงดอกไม้คือมันเชิดชู เราก็ยกย่องตัวเราเองนะ จินตนาการว่าเราสำคัญมาก เราสุดยอดมาก นี่พวงดอกไม้ นี่ใจ ปุถุชน แต่ถ้าเป็นกัลยาณปุถุชนมันรู้เท่าหมด รูป รส กลิ่น เสียง เป็นบ่วงของมาร เป็นพวงดอกไม้แห่งมาร แต่พวกเรา เราสื่อสารกันด้วยเสียง เราสื่อสารด้วยกิริยา เราเอาไว้สื่อสารกัน เอาไว้เพื่อความเข้าใจกัน แต่เราไปสำคัญมัน เราทุกข์ เราไปสำคัญมัน เราไปยึดมันเกินไป เป็นทุกข์ แต่ต้องใช้มัน เราไม่สื่อสารกัน เราทำอย่างไร พุคอยู่ที่พูดเพื่อใคร นี่ใจ ถ้ากัลยาณปุถุชนมันก็ไว้สื่อสารเฉยๆ แต่เราไม่สำคัญ ไม่ไปยึดมันถือมันมัน นี่กัลยาณปุถุชน โสดาปัตติมรรค โสดาปัตติผล สกิทาคามีมรรค สกิทาคามีผล อนาคามีมรรค อนาคามีผล มันแตกต่างหลากหลายทั้งนั้นนะ

มันมีมาตรฐานเดียวทั้งนั้นนะ มาตรฐานเดียว มรรคสามัคคี เวลามันสมมุจเจตฯ มันขาดเป็นชั้นเป็นตอนขึ้นไป ถ้ามันเป็นขาดเป็นชั้นเป็นตอน ถ้ามันขาด มันถึงเห็นการตักคปหานคือการปล่อยวางชั่วคราวไว้ แล้วมันปล่อยวางชั่วคราว แต่วิธีการที่มันเข้ามามันหลากหลาย จูจริตนิสัย จริตนิสัยของพระอุบาลี พระอุบาลีเกิดมาเป็นกัลบก เป็นผู้ที่ตัดผมให้ราชกุมาร นีวาสนาคอนมันมาอย่างนั้น แต่เวลาสำเร็จเป็นพระอรหันต์ขึ้นมา ท่านชำนาญของท่านในทางวินัย นี่ใจ คุณิ คุณิ พระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ ท่านสร้างของท่านมา มันเป็นการสร้างมาโดยสันดานใจ พระอรหันต์ไม่สามารถละนิสัยได้ แต่สามารถละกิเลสได้

กิเลสคือต้นหาความทะยานอยาก กิเลสคือพญามาร กิเลสคือความมักมาก กิเลสคือความเห็นแก่ตัว มันชำระล้างอันนั้นได้ แต่มันชำระความเคยชิน ชำระสันดานไม่ได้ ชำระนิสัย

ไม่ได้ ชำระนิสัยได้ มีองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์เดียวไง ฉะนั้น นิสัยสันดานอันนั้นทุกคน สันดานคือความเคยชินกับอกของฉันทิที่สุด ของฉันทิที่สุด นั่นคือวิธีการไง แต่มาตรฐานของมันคือมรรค ปัญญาที่ความจริงขึ้นมา

ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ อัปนาสมาธิ เอ็งไม่รู้จักหรือ ถ้าเอ็งรู้จัก เอ็งก็ต้องรู้ดี ถ้ามันไม่มีสมาธิ ปัญญามันเกิดไม่ได้ ถ้าไม่มีสมาธิ ปัญญามันเกิดเป็นสัญญาทั้งหมด สัญญาที่ไหน สัญญาคือตัวตนเรอบวกเข้าไป ความรู้ความเห็นของเรอบวกเข้าไป บวกอันนี้คือสมุทัย ค้นหาความทะยานอยากคือว่าเราต้องเข้าข้างใดข้างหนึ่ง เราต้องชอบและไม่ชอบ เรามีการพลัดไสแล้วมีความต้องการ นี่ค้นหาความทะยานอยาก ถ้าไม่มีสมาธิตัวนี้มันนอนเนื่องเข้ามา อันนี้มันมีนอนเนื่องเข้ามา ตะกอน ตะกอนของใจมันต้องผสมเข้ามาทั้งหมด

ฉะนั้น ถ้าสัมมาสมาธิไม่ชัดเจน ปัญญาเกิดไม่ได้ ปัญญาที่เข้าใจกันอยู่นี้เป็นตรรกะ จินตะ คิดจินตนาการไปโดยอิงธรรมชาติขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อิงธรรมชาติของครูบาอาจารย์ เคยได้ยินได้ฟัง เราเคยได้ยินได้ฟังขึ้นมามันอิง ฉะนั้น ความจริงๆ ละ

นี่พูดถึงมาตรฐานไง มาตรฐานของมรรค มาตรฐานของครูบาอาจารย์ที่ปฏิบัติท่านจะรู้แล้วคนที่ไม่รู้พูดไม่ได้ จำอย่างไร พิจารณาอย่างไรก็ไม่ได้ คนไม่เคยเห็นพูดไม่ถูก นี่มาตรฐานของมันไง

ที่นี้มาตรฐานอย่างนี้ป๊อบ เวลาครูบาอาจารย์ของเราสมัยหลวงปู่เสาร์ หลวงปู่มั่น แล้วครูบาอาจารย์ของเรา เวลามาตรฐานของหลวงปู่มั่นท่านจะรู้ของท่านว่าองค์ใดสิ้น องค์ใดเป็นจริงแล้วเวลาคู่กัน เวลาสนทนาธรรม มาตรฐานเดียวกัน มันคุย มันเข้าใจหมดละ แต่เวลาคนที่มันอ่อนด้อยลงไป มีมาตรฐานขนาดไหน ใจที่สูงกว่าพยายามดึงใจที่ต่ำกว่าขึ้นมา ถ้าดึงขึ้นมา มันก็เป็นมาตรฐานเดียวกัน แต่ถ้ามาตรฐานของเขาแค่นั้น มาตรฐานของเขาไม่ได้ อย่างนั้นมันก็กรรมของสัตว์

เด็ก เรายังคับเด็กให้ทำตามความพอใจของเราทั้งหมด เป็นไปได้อย่างไร เด็กมันไร้เดียงสา มันเป็นไปไม่ได้ที่จะให้มาตรฐานของเราไปให้เด็กมันทำตามเราได้ เด็กมันไร้เดียงสา ความสำเร็จเดียงสา มาตรฐานคำว่า “ไร้เดียงสา” ไม่มีมาตรฐานเลย เพราะมันไร้เดียงสา แต่เราทำอย่างไรให้มันฉลาดขึ้นมา ทำอย่างไรให้มันอยู่ในกรอบขึ้นมา มันอยู่ที่เราไง นี่พูดถึงมาตรฐาน

ฉะนั้น เวลาปฏิบัติ ตรงนี้สำคัญ ทีนี้ถ้ามีครูบาอาจารย์บิ๊บ ตรงนี้มันจะวัดได้ ถ้าวัดไม่ได้ มันหวังค์หมดนะ เห็นไหม สมาธิก็เป็นสมาธิ แต่เราเกือบจะเป็นสมาธิ คล้ายๆ สมาธิ แต่ไม่ใช่ มันไม่ใช่เพราะสติไม่สมบูรณ์ สติมันดูแลไม่ได้ เพราะเป็นสัมมาสมาธิมันรำพึงไปได้เลย

เขาบอก สมาธิคิดไม่ได้ ถ้าคิดไม่ใช่สมาธิ

ถ้าสมาธิคิดไม่ได้ ปัญญามันเกิดอย่างไร สมาธิมันคิดแบบโลกไม่ได้ แต่มันจะเชิดชูขั้นสู่ธรรมะได้ มันจะยกขั้นสู่ได้ ถ้ายกขั้นสู่ สมถกรรมฐาน วิปัสสนากรรมฐาน ยกขั้นสู่วิปัสสนา ยกขั้นสู่วิปัสสนา ยกอย่างไร ทำอย่างไรให้เกิดมรรคเกิดผล ทำอย่างไรให้จิตยกขึ้น แล้วถ้าจิตยกขึ้น ทำไม่ปุถุชน กัลยาณปุถุชน โสคาปัตติมรรค โสคาปัตติผล โสคาปัตติมรรคกับโสคาปัตติผลแตกต่างกันอย่างไร โสคาปัตติมรรค ผู้ที่เดินมรรค ผู้ที่มีปัญญา ควรจะเป็นโสคาปัตติผลคือ ควรเป็นพระโสดาบัน แต่อย่างนั้นมันสมุจเฉทพหวน เป็นไปไม่ได้ ถ้าเป็นไปไม่ได้มันจะเจริญแล้วเสื่อม เป็นกุปปธรรม

สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา ยืนยันกันนักกว่า สพฺเพ ธมฺมา อนตฺตา สรรพสิ่งในโลกนี้เป็นอนัตตา เป็นอนัตตาต่อเมื่อมีการเปลี่ยนแปลง ของดิขจะให้เป็นที่ของสูก นั่นคือการเปลี่ยนแปลง นั่นคืออนัตตา ถ้ามันสูกแล้วทำให้สูกอีกได้ใหม่ สูกแล้วก็คือสูกไง ทำอีกก็ใหม่ไง ทำอีกก็เผาทิ้งไง ถ้ามันเป็นความจริง มันเป็นความจริงอย่างนี้ไง ถ้าความจริง นี้มาตรฐานของมัน ถ้ามาตรฐานของมันเป็นความจริงอย่างนี้ ประพฤติปฏิบัติขึ้นไป เราพยายามทำของเรา

ฉะนั้น จริตนิสัย จริตนิสัยแตกต่างกันไป ฉะนั้น เวลาครูบาอาจารย์ที่ท่านเป็นจริง ท่านก็พยายามทะนุถนอม พยายามจะชักจูง พยายามจะยกขึ้น

เวลาพระสมัยพุทธกาลนะ ใครก็แล้วแต่ไปบอรมจนได้เป็นพระอรหันต์ขึ้นมา ไปเฝ้าองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถามว่า “ใครทรมานมา” ใครทรมานมาคือคนที่ชี้หน้า คนที่ยกขึ้น คนที่พยายามชักจูง นั่นแหละคือใครทรมาน

ทรมาน ทรมานกิเลสไง เพราะกิเลสมันคิดดึ้น กิเลสไม่ยอมรับใคร กิเลสไม่ยอมซึ่งสิ่งใด ครูบาอาจารย์ท่านต้องมีอุบาย มีอุบายวิธีการ มีอุบาย กุศโลบายคอยชี้แนะจนให้ได้รู้จักคิด ความว่ารู้จักคิดคือยอมรับความผิดของตน ถ้าจิตมันไม่ยอมรับความผิด ทุกคนจะจับผิดคนอื่น ไม่เคยจับผิดตัวเองเลย แล้วสติปัญญาที่จะย้อนกลับ ทวนกระแสกลับเข้าไปสู่จิตของตัวเองยากแสน

ยาก แต่ถ้าครูบาอาจารย์ท่านมีกุศโลบาย ท่านมีอุบายแล้วพยายามชี้แนะ พยายามใช้กลอุบายให้
คนเขาได้คิด ให้เขาได้ย้อนกลับมา นี่ไง แล้วเวลาถ้าเขาทำได้ผลของเขา นี้จะมีบุญคุณมาก

ฉะนั้น เวลาหลวงตาท่านบอกว่า ท่านไปอยู่ที่ไหนก็แล้วแต่ ถ้าไม่ได้กราบหลวงปู่มัน
ท่านนอนไม่ได้ ก่อนจะนอนต้องกราบหลวงปู่มันก่อน ท่านซาบซึ่งขนาดนั้นนะ

ใครทรมานเรามา ใครเป็นคนชี้หน้าเรามา เราจะเชิดชูพ่อแม่ของเราหลาย ชีวิตนี้ได้จาก
พ่อแม่มา สรรพสิ่งได้จากพ่อแม่ พ่อแม่เป็นพระอรหันต์ของลูก แล้วครูบาอาจารย์พยายามชัก
นำมา ฉะนั้น เวลาหลวงตาท่านบอกว่า ท่านไปอยู่ที่ไหนก็แล้วแต่ ถ้าไม่ได้กราบหลวงปู่มัน นอน
ไม่ได้ นอนไม่ได้ นอนไม่ได้เลย ต้องกราบก่อน นี่ความซาบซึ่งความลงใจ ครูบาอาจารย์ที่เป็น
จริง เป็นจริงอย่างนี้ ถ้าเป็นจริงอย่างนี้ นั่นนะมาตรฐาน ถ้ามาตรฐานของธรรมเป็นอย่างนั้น

วิหารธรรม วิมุตติสุข มันจะเป็นของมันโดยธรรมชาติของมัน มันจะเป็นของมันอยู่อย่าง
นั้น ไม่ต้องให้ใครไปปรับเปลี่ยนมัน มันจะเป็นความจริงอย่างนั้น ถ้าความจริงอย่างนั้น นี่
มาตรฐานของมันที่ผู้ปฏิบัติได้ แล้วมาตรฐานนี้เขาวัดกันได้ วัดกันได้ คนที่มีมาตรฐานวัดไ
ไ้อ้เราวัดไม่ได้ เราไม่มีมาตรฐานเพียงพอ เราก็กายเป็นควายให้เขาสวมจุกแล้วก็จูงไป ให้เขา
สวมจุกนะ แล้วก็ลากไป มอ มอ เพราะเราไม่มีฐานของธรรมไปวัดใคร เอวัง